

# ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 04 (477.7) «18/19». 3036.7

Сидорович Єгор\*

## **ФРАНЦУЗЬКЕ КУПЕЦТВО В КОМЕРЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЯХ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.**

*У статті розглядається комерційна діяльність французьких купців та негоціантів на півдні України. Автор аналізує двохсторонні торгові відносини між Францією та Росією в чорноморських портах. Говориться про французьких негоціантів, які перебували на території південних губерній України та аналізується їх комерційна діяльність у регіоні.*

**Ключові слова:** француз, негоціант, торгівля, порти.

У другій половині XVIII століття в економічному розвитку Російської імперії відбулися значні зміни, які були пов'язані, в значній мірі, з приєднанням нових земель на південному заході після закінчення російсько-турецьких війн 1768–1774 та 1787–1791 рр. і входженням до складу російської держави Кримського півострова в 1783 році. Це дозволило налагодити прямі торгові відносини Росії з країнами Західної Європи через засновані в цей період південні чорноморські порти (Херсон, Одеса, Севастополь, Феодосія та ін.) [31].

Науковці неодноразово звертали свою увагу на комерційну діяльність французів на півдні України. Саме, в *дореволюційний період* починається формування даної проблематики в працях відомих істориків. А. Скальковський [32-34], Д. Багалій [13-14], П. Безобразов [15], аналізуючи доступні їм джерела, намагалися відстежити комерційне співробітництво Росії та Франції в чорноморських портах.

Історики *радянського періоду* продовжили досліджувати дану тему. Вони залучали нові матеріали, які розширили джерельну базу дослідження. Наукові

---

\* Кандидат історичних наук, викладач кафедри туризму Херсонського державного університету

праці Є. Дружиніної [19-20], С. Борового [17], В. Золотова [23] представляють цей період.

Значне місце в дослідженні цієї проблематики займають праці вчених *пострадянського періоду*. Спеціалісти особливо приділяли увагу ролі французів в налагодженні торгових відносин через новоросійські порти в цей період. Цю проблему розглядали українські і російські історики: О. Машкін [24], П. Черкасов [37-39], З. Орлова [27]. Утім комплексного дослідження комерційної діяльності французів на півдні України не представлено в українській та російській історіографії.

Джерельна база дослідження представлена юридичними (Повне зібрання законів Російської імперії (далі – ПСЗРИ) і архівними документами (матеріали Державних архівів Одеської та Херсонської області (далі – ДАОО та ДАХО). Аналіз ПСЗИ дає можливість конкретизувати юридичну складову діяльності негоціантів в регіоні.

Основний пласт документів Півдня України, в яких присутні відомості про діяльність французьких негоціантів, знаходиться в сховищах ДАОО і ДАХО. В дослідженні проводиться аналіз архівних матеріалів, які детально характеризують присутність цих комерційних агентів на території Новоросійського краю наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Для цього були залучені різні документи: офіційна кореспонденція, юридичні акти, межові книги, ревізькі казки та ін. В представленому дослідженні проаналізовані основні фонди вищезгаданих архівних установ: Управління Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора, канцелярія Одеського градоначальника Міністра Внутрішніх справ, Контори опікунства Новоросійських іноземних переселенців, Одеської міської думи, Херсонської (Новоросійської) губернської креслярні, Канцелярії Херсонського губернатора, Херсонського губернського правління, Херсонської казенної палати та ін. [12].

Таким чином, джерельна та історіографічна бази дозволяють в повній мірі розкрити тематику комерційної діяльності французьких переселенців на півдні України в зазначений період.

Комерція була найбільш широко освоєною сферою економічної діяльності французьких переселенців наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Вони почали брати в ній участь в регіоні ще до сільського господарства та промисловості. Це було зумовлено тим, що першочерговою метою зовнішньою політики Франції в той момент було налагодження двосторонніх торгових відносин з Росією через чорноморські порти. Політичні зміни в другій половині XVIII ст. на мапі Європи зближали інтереси обох урядів у цьому питанні [37]. У досліджуваний період французький уряд потребував збуту своїх товарів і придбання російської продукції, яка була важливою для економіки Франції. В результаті, в цей період починають прогресувати відносини між Францією та Росією.

*Друга половина XVIII ст.* Одним з найвідоміших негоціантів, торгових агентів і комерсантів другої половини XVIII – початку XIX століття був барон Сент-Жозеф Антуан, який активно освоював морський шлях Херсон–Марсель [40]. Негоціант склав історичну працю про торгові відносини на Чорному і Середземному морях [13].

У 80-х роках XVIII ст. російський уряд продовжував надавати містам Північного Причорномор'я статусу «вільного порту». В них негоціанти мали право безмитно вести комерційні операції: «Для поощрення и распространения Российской торговли чрез Черное и Средиземное моря, в 1784 году предоставлена всем народам свобода торговать в городах: Севастоль и Феодосия на собственных или наемных судах с платежем пошлин по тарифу, и дозволено иностранцам поселяться в тех или других городах России и вступать в подданство при свободе вероисповедания...» [30].

В 1784 році барон Антуан відправив з Херсону в Марсель перший корабель з пенькою, пшеницею, чаєм та іншими товарами. В наступному році, завдяки його

діяльності, між портами Чорного та Середземного моря курсувало вже більше 20 торгових кораблів [28]. В той же час, негоціант проводив транзитну торгівлю між Францією та Польщею через південний регіон. Він експортував в Річ Посполиту вино, тонкі сукна, шовк, каву, цукор, парфумерні вироби.

Кардинальні зміни в економічних відносинах між державами надалі були пов'язані з початком Французької революції в 1789 році. Катерина II негативно сприймала нову політичну ситуацію в цій європейській державі [15]. Канцлер Російської імперії О.А. Безбородко відмічав, що до 1790 року відносини між Францією та Росією були повністю зіпсовані [21]. Хоча, в 1792 році С.Ж. Антуан ще намагався продовжити вести торгові операції в Чорному морі, але в наступному році він був змушений виїхати з Російської імперії. Причиною тому був наказ Конвенту Франції про завершення комерційних відносин зі східною імперією [22]. В результаті, 1793–1798 рр. стали періодом коли були відсутні будь-які офіційні торгові відносини між двома вищезгаданими державами в чорноморському регіоні.

У цей час відбуваються певні зміни в політичній географії Російської імперії. Після завершення російсько-турецької війни 1787–1791 рр., імперський уряд приєднав нові території на південному сході. Це дало можливість в 1794 році в Хаджибейській бухті заснувати Одесу. Цей населений пункт мав вигідніше географічне положення, ніж інші чорноморські порти, що дозволило йому стати комерційним центром всієї південно-західної частини Російської імперії в першій половині XIX століття [35].

**Початок XIX ст.** Комерційні відносини між Росією та Францією відновлюються під час правління Павла I, починаючи з 1798 року [16]. Цей факт підтверджують юридичні документи російської держави. Так, наприклад, наказ імператора від 1798 року надавав право всім французьким торговим кораблям безмитно проходити в порти Феодосії та Євпаторії, з подальшим введенням вільної торгівлі в регіоні [11].

Прихід до влади у Франції консула Наполеона привело до тимчасового покращення комерційних відносин. Так, 8 лютого 1801 року Сенат Російської імперії дозволив всім французьким кораблям проходити до чорноморських портів [29]. В результаті, в 1803 році в Одесі відкрили свої комерційні фірми французи Безнер, Рено, Фурньє та ін. На початку століття з'являться на території півдня України ще один відомий негоціант – Карл Сикард (1773–1830 рр.) – засновник торгової фірми Сикард и К<sup>о</sup> в Одесі [17]. Він не тільки налагоджував комерційні відносини, а й протягом всієї першої половини XIX ст. був посередником у фінансуванні німецьких колоній (наприклад, Штангедорфської колонії). Крім цього, компанія цього француза переводила грошові кошти із-за кордону для іноземних переселенців південного заходу Російської імперії [7-10].

*Перша половина XIX ст.* Реставрація Бурбонів у Франції дала поштовх новому етапу комерційних відносин, які будуть перервані лише з початком Східної (Кримської) війни в 1853 році. Документи Державного архіву Одеської області містять такі прізвища негоціантів, які офіційно проводили торгові операції в 1814–1840 роках на півдні України: Ф. Веларі, К. Декаррі, П. Лоде, І. Рено, К. Сикард, І. Рубо, А. Рудьє [6]. Відомо також, що в 1831 році займалися комерцією в новоросійських портах Даньєне, Серон і Тассієн [5]. А у другій чверті XIX ст. в офіційній документації з'явилися такі прізвища французьких негоціантів, як К. Кортъє (з 1844 р.) [1], Ж. Бюфере (з 1845 р.) [2], К. Шарматьє, М. Мюре, О. Улиси (з 1846 р.) [3], Е. Деазарт (з 1848 р.) [26], Ж. Лефебр та І. Фoa [4].

Таким чином, французькі негоціанти наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття налагоджували прямий торговий шлях між Середземним і Чорноморськими портами. В цей період розвиток комерційних відносин на півдні України, в значній мірі, визначався діяльністю цих купців, що створювали комерційні групи, закупували товари, розвивали транзитну та зовнішню торгівлю Російської імперії.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

### Неопубліковані джерела

1. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 1. – Оп. 154. – Спр. 1. – Арк. 53.
2. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 166. – Спр. 44. – Арк. 1.
3. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 167. – Спр. 1. – Арк. 17, 125, 387.
4. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 171. – Спр. 2. – Арк. 1, 390.
5. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 1.
6. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 11. – Спр. 1. – Арк. 38, 51.
7. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 5. – Спр. 4478. – Арк. 1.
8. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 6. – Спр. 5288. – Арк. 1.
9. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 6. – Спр. 5799. – Арк. 1.
10. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 6. – Спр. 5940. – Арк. 1.
11. Державний архів Херсонської області. – Ф. 7. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 1.

### Опубліковані джерела та література

12. Анотований реєстр описів : Фонди дорадянського періоду : спеціальний довідник / [автор-упоряд. В. Ю. Алексеєва ; наук.ред. Л. Г. Білоусова ; Л. П. Дузь ; ред. кол. : І. І. Ніточко (голова) та ін.]. – Одеса, 2008. – 296 с.
13. Багалій Д. І. Заселення південної України (Запорожжя й Новоросійського краю) і перші початки її культурного розвитку / Д. І. Багалій. – Харків, 1920. – 111 с.
14. Багалий Д. И. Колонизация новороссийскаго края и первые шаги его по пути культуры. Исторический этюд. / Д. И. Багалий. – К., 1889. – 120 с.
15. Безобразов П. В. О сношениях России с Францией. / П. В. Безобразов. – М., 1892. – 470 с.
16. Блюх И. С. Финансы России XIX столетия. / И. С. Блюх. – СПб., 1882. – 300 с.

17. Боровой С. Я. Франция и внешнеторговые операции на Черном море в последней трети XVIII – начале XIX века (Источниковедческие заметки) / С. Я. Боровой // Французский ежегодник. – М., 1962. – С. 496-506.

18. Вінтоняк О. Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII століття / О. Вінтоняк. – Л.–Мюнхен, 1995. – 141 с.

19. Дружинина Е. И. Северное Причерноморье в 1775–1800 гг. / Е. И. Дружинина. – М., 1959. – 272 с.

20. Дружинина Е. И. Южная Украина в 1800–1825 гг. / Е. И. Дружинина. – М., 1970. – 385 с.

21. Записка графа А. А. Безбородки о необходимости заключения мира с Швецией и Турцией, чрез посредство Берлинского двора, и о невозможности союза с Францией, 1790 года // СИРИО. – 1881. – Т. 29. – С. 525–526.

22. Захаров В. Н. Внешнеторговая деятельность иностранных купцов в портах Азовского и Черного морей в середине и второй половине XVIII в. / В. Н. Захаров // Вестник Московского университета. Серия 8 : История. – 2004. – № 4. – С. 85–102.

23. Золотов В. А. Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века. / В. А. Золотов. – Ростов-на-Дону, 1963. – 102 с.

24. Машкін О. М. Іноземці в соціально-економічному житті України кінця XVIII – першої половини XIX ст. / НАН України. Інститут історії України. / О. М. Машкін. – К., 2008. – 450 с.

25. Миллер Д. П. Заселение Новороссийского края и Потемкин. / Д. П. Миллер. – Харьков, 1901. – 46 с.

26. Новороссийский календарь на 1849, издаваемый при Ришельевском лицее. – Одесса, 1848. – 420 с.

27. Орлова З. С. Колекція документів з історії Херсонщини : Огляд фонду № 324. / З. С. Орлова. – Херсон, 2007. – 72 с.

28. Письма барона Антуаня графу Сегюру, о пользе учреждения морской торговли Марселя с Херсоном // ЗООИД. – 1883. – Т. 13. – С. 156–164.



29. Полное собрание законов Российской империи (Собрание 1). – Т. 26. – С. 524–525.

30. Семенов А. Изучение исторический сведений о российской внешней торговле и промышленности с половины XVII ст. по 1858 год. / А. Семенов. – СПб., 1859. – 376 с.

31. Сидорович Е. С. Французы в помещичьей колонизации Херсонской губернии (по документам Казенной палаты) / Е. С. Сидорович // Материалы Научной конференции «Ломоносовские чтения» 2010 года и Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов–2010» / Под ред. В. А. Трифонова, В. А. Иванова, В. И. Кузищина, Н. Н. Миленко, В. В. Хапаева. Севастополь, 2010. – С. 386–387.

32. Скальковский А. Первое тридцатилетие истории города Одессы (1793–1823). / А. Скальковский. – Одесса, 1837. – 297 с.

33. Скальковский А. Торговая промышленность в Новороссийском крае. / А. Скальковский. – Одесса, 1851. – 38 с.

34. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1730–1823 гг. / А. Скальковский. – Одесса, 1838. – 349 с.

35. Тимофеенко В. И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. / В. И. Тимофеенко. – К., 1984. – 219 с.

36. Уляницкий В. Дарданеллы, Босфор и Черное море в XVIII веке. / В. Уляницкий. – М., 1883. – 721 с

37. Черкасов П. П. Двоглавый орел и королевские лили : становление Руссо-французских отношений в XVIII веке. 1700–1775 / РАН, Иститут всеобщей истории. Центр французских исторических исследований. / П. П. Черкасов. – М., 1995. – 439 с.

38. Черкасов П. П. России и Франция в XVIII в. Итоги и перспективы исследования. / П. П. Черкасов // Новая и Новейшая история. – 1993. – № 3. – С. 58–74.



39. Черкасов П. П. Русско-французский торговый договор 1787 года / П. П. Черкасов // Россия и Франция : XVIII–XX века. – 2001. – Вып. 4. – 327 с.

40. Dioque G. Le baron Antoine (1749–1826). Du grand negoce a la maire. / G. Dioque. – Paris, 1991. – 233 p.

*В статье рассматривается коммерческая деятельность французских купцов и негочантов на юге Украины. Автор анализирует двухсторонние торговые отношения между Францией и Россией в черноморских портах. Выделяются известные фамилии французских негочантов, которые пребывали на территории южных губерний Украины и анализируется их коммерческая деятельность в регионе.*

**Ключевые слова:** француз, негочант, торговля, порты.

*The article considers the commercial activities of the French merchants and merchants in southern Ukraine. The author analyzes the bilateral trade relations between France and Russia in the Black Sea ports. Allocated famous names French merchants who remained on the territory of Ukraine and southern provinces analyzes their commercial activities in the region. In the research analyzes the role of shopping centers South of Ukraine in the development of the Franco-Russian trade at the end of XVIII - first half of XIX century. The article deals with the legislative policy of the government of the Russian Empire to establish business merchants in the territory of Southern Ukraine at the end of XVIII - the first half of the XIX century. The author identifies the legal documents that specify the trade between France and Russia through the Black Sea region. Author analyzes the scientific literature and archival sources, which enable an overall picture of the French merchants in the Black Sea ports. In the article researches a new material from Ukrainian regional archives. This article is a continuation of the research of the author. In the future this research will expand and concretize.*

**Key words:** The Frenchman, merchant, trade, ports.